

HANNAH ARENDT
făgăduința politicii

Ediție și introducere de
JEROME KOHN

Traducere din engleză de
MIHAELA BIDILICĂ-VASILACHE

Control științific
ILEANA BORTUN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

Introducere

de Jerome Kohn	7
FĂGĂDUINȚA POLITICII	35
Socrate	39
Tradiția gândirii politice	76
Revizuirea tradiției de către Montesquieu	100
De la Hegel la Marx	108
Sfârșitul tradiției	120
Introducere în politică	133
Epilog	250

În momentul acțiunii, în mod supărător, se arată, în primul rând, că „absolutul”, ceea ce este „deasupra” simțurilor – adevărul, binele, frumosul –, nu este de atins, pentru că nimeni nu știe concret ce este acesta. Mai exact, toată lumea are o anumită concepție despre el, dar fiecare și-l imaginează ca pe ceva complet diferit. În măsura în care acțiunea este dependentă de pluralitatea umană, prima catastrofă a filozofiei occidentale, care prin ultimii săi gânditori încearcă să preia controlul asupra acțiunii, este cerința unității care din principiu este imposibilă în afara tiraniei. În al doilea rând, faptul că pentru a servi scopurile acțiunii orice poate funcționa ca absolut – rasa, de pildă, sau clasa socială și așa mai departe. Toate lucrurile sunt în egală măsură potrivite, „merge orice”. Realitatea pare să opună o rezistență la fel de mică acțiunii ca în cazul celei mai nebunești teorii propuse de un șarlatan. Orice e posibil. În al treilea rând, aplicând absolutul – dreptatea, de pildă, sau „idealul” în general (ca la Nietzsche) – la un scop, devin mai întâi cu puțință acțiunile nedrepte și bestiale, pentru că „idealul”, dreptatea însăși, nu mai există ca măsură, ci a devenit ceva de obținut, un scop productibil în lume. Cu alte cuvinte, realizarea filozofiei abolește filozofia, realizarea „absolutului” într-adevăr abolește absolutul din lume. Și, în final, adevărata realizare a omului abolește efectiv omenii.

Din *Denktagebuch*,
septembrie 1951

Socrate

I

Ceea ce Hegel spune despre filozofie în general, anume că „bufnița Minervei nu-și începe zborul decât în căderea serii”¹, este valabil doar pentru filozofia istoriei, adică este adevărat pentru istorie și corespunde viziunii istoricilor. Hegel a fost, desigur, încurajat să adopte acest punct de vedere ca urmare a încredințării sale că filozofia a început cu adevărat în Grecia abia cu Platon și Aristotel, care au scris când polisul și gloria istoriei grecești se aflau la sfârșitul lor. Astăzi știm că Platon și Aristotel au reprezentat mai degrabă apogeul decât începutul gândirii filozofice grecești, care și-a început zborul atunci când Grecia și-a atins sau aproape și-a atins punctul culminant. Ceea ce rămâne

---

1. Merită citată întreaga propoziție din prefața lui Hegel la *Filozofia dreptului*, în care apare această imagine celebră: „*Wenn die Philosophie ihr Grau in Grau malt, dann ist eine Gestalt des Lebens alt geworden, und mit Grau in Grau lässt sie sich nicht verjüngen, sondern nur erkennen; die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden Dämmerung ihren Flug.*“ [„Când filozofia își pictează cenușiul ei pe cenușiu, atunci o formă a vieții a îmbătrânit, și cu cenușiu pe cenușiu ea nu poate fi întinerită, ci numai cunoscută; bufnița Minervei nu-și începe zborul decât în căderea serii.“ (*Principiile filozofiei dreptului*, trad. rom. de Virgil Bogdan și Constantin Floru, Editura Academiei, București, 1969, p. 20.)] (*N.ed.*)

totuși valabil este că Platon, ca și Aristotel au devenit începutul tradiției filozofice occidentale și că acest început, diferit de începutul gândirii filozofice grecești, a avut loc când viața politică din Grecia era, într-adevăr, aproape de sfârșitul său. În întreaga tradiție a gândirii filozofice și, în particular, a celei politice, n-a existat, probabil, nici un factor de o asemenea covârșitoare importanță, și cu o asemenea influență asupra a tot ce avea să urmeze, precum faptul că Platon și Aristotel au scris în secolul al IV-lea, sub impactul unei societăți aflate în plină decădere politică.

Așa se face că s-a ridicat problema posibilității pentru om ca, dacă e să trăiască în polis, să trăiască în afara politicii; problemă care s-a transformat rapid, într-o stranie asemănare cu timpurile noastre, în întrebarea cum e posibilă viața fără a aparține nici unei forme de organizare politică – adică în condiția a-politicului sau a ceea ce am numi astăzi a-statalitate. Și mai grav era abisul care s-a deschis imediat între gândire și acțiune și care de atunci încolo n-a mai fost închis. Orice activitate a gândirii care nu e o simplă evaluare a mijloacelor pentru obținerea unui scop urmărit sau dorit, ci se preocupă cu sensul în accepțiunea cea mai generală, a ajuns să joace rolul unui „gând de pe urmă“, adică după ce acțiunea a decis și a determinat realitatea. Pe de altă parte, acțiunea a fost alungată în sfera lipsită de sens a accidentalului, a întâmplătorului.

II

Distanța dintre filozofie și politică a apărut istoricește odată cu procesul și condamnarea lui Socrate, care joacă în istoria gândirii politice același rol de moment de cotitură

pe care-l joacă în istoria religiilor procesul și condamnarea lui Isus. Tradiția gândirii noastre politice a început atunci când moartea lui Socrate a provocat disperarea lui Platon în fața vieții politice, trezindu-i totodată îndoiele în legătură cu anumite principii fundamentale ale învățăturilor lui Socrate. Faptul că Socrate n-a fost capabil să-i convingă pe judecătorii săi de nevinovăția și de meritele sale, atât de clare pentru cei mai buni și mai tineri dintre cetățenii atenieni, l-a făcut pe Platon să pună la îndoială validitatea *persuasiunii*. E dificil să înțelegem importanța acestei îndoieli, pentru că „persuasiune“ este o traducere slabă și inadecvată a anticului *peithein*, a cărui importanță politică este indicată de faptul că Peitho, zeița persuasiunii, avea un templu în Atena. A convinge, *peithein*, era forma de discuție specific politică și, întrucât erau mândri că, spre deosebire de barbari, își desfășurau treburile politice în forma discuției și fără silnicie, atenienii socoteau retorica, arta persuasiunii, drept cea mai înaltă, cea mai autentică artă politică. Discursul lui Socrate din *Apologie* este unul din marile exemple ale acestei arte, și împotriva acestei apărări Platon a scris în *Phaidon* o „apologie revizuită“ pe care a numit-o, ironic, „mai convingătoare“ (*pithanōteron*, 63b), căci se încheie cu mitul vieții de apoi, cu tot arsenalul de pedepse corporale și răsplăți, calculat să-i înspăimânte mai degrabă decât să-i convingă pe ascultători. Argumentul adus de Socrate în apărarea sa în fața cetățenilor și judecătorilor atenieni a fost acela că purtarea sa a fost în interesul cetății. În *Criton* el le-a explicat prietenilor săi că nu se poate sustrage pedepsei și că preferă, din motive politice, să suporte pedeapsa cu moartea. Se pare că era incapabil să-și convingă nu doar judecătorii, ci și prietenii. Cu alte cuvinte, cetatea n-avea nevoie de un filozof, iar prietenii

n-aveau nevoie de argumente politice. Această situație face parte din tragedia atestată de dialogurile lui Platon.

Strâns legată de îndoielile sale privind validitatea persuasiunii e furibunda condamnare de către Platon a opiniei, *doxa*, care nu numai că trece ca un fir roșu prin scrierile sale politice, ci a devenit una din pietrele de temelie ale doctrinei sale despre adevăr. Adevărul platonician, chiar și atunci când *doxa* nu e menționată, este întotdeauna înțeles ca opusul opiniei. Faptul că l-a văzut pe Socrate supunându-și *doxa* opiniei iresponsabile a atenienilor și faptul că a pierdut prin vot majoritar l-au făcut pe Platon să disprețuiască opiniile și să tânjească după standarde absolute. Asemenea standarde, prin care faptele umane puteau fi judecate, iar gândirea putea atinge o anumită fiabilitate, au devenit de atunci impulsul primordial al filozofiei sale politice, influențând decisiv chiar și doctrina pur filozofică a ideilor. Eu nu cred că, așa cum se susține adesea, doctrina ideilor a fost în primul rând o doctrină a standardelor și măsurilor sau că originea ei era politică. Dar această interpretare este cu atât mai ușor de justificat și de înțeles, cu cât Platon însuși a fost primul care a folosit ideile pentru scopuri politice, adică pentru a introduce standarde absolute în sfera treburilor omenești, unde, fără asemenea standarde transcendente, totul rămâne relativ. Așa cum el însuși obișnuia să sublinieze, noi nu știm ce este mărirea absolută, ci avem doar experiența a ceva mai mare sau mai mic în relație cu altceva.

Opoziția dintre adevăr și opinie este, desigur, cea mai anti-socratică dintre concluziile trase de Platon după procesul lui Socrate. Nereușind să-i convingă pe cetățeni, acesta